

Edebiyatımızda göç ve göçmen edebiyatları üzerine bir değerlendirme

Atıf Akgün¹

Özet

“Göç” gibi sosyal bir hadisenin edebiyatta en azından tematik anlamda yer almaması düşünülemezdi. Bu bağlamda, insanlığın ilk sözlü edebî ürünlerinden günümüze değin “göç” olgusunun izdüşümleri edebî üretime yansımış, sözlü dönemlerin “göç destanları”ndan günümüzün “Göçmen Edebiyatı” olarak adlandırılan kavramına kadar, edebiyatın “göç” olgusunu hem tema/izlek belirlerken hem de retorik oluşturmada bir malzeme olarak kullandığı görülmektedir. Bu noktada kritik soru, edebiyat-göç arasındaki ilişkinin araç mı yoksa amaç mı olduğudur. Edebiyatçıların kimi zaman göçü edebî üretimine taşıdığı ve ondan yararlandığı, kimi zaman da “göç”ün, göçmen kökenli temsilciler aracılığıyla kendisine müstakil bir edebiyat ortamı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Geline aşamada edebiyat ve göç arasındaki bu çift yönlü ilişkinin daha belirgin bir hâl aldığı kuşkusuzdur. Bu makalede, Türk edebiyatı özelinde -aralarında sıkı bir bağ bulunduğu açık olan- edebiyat-göç ilişkisinin boyutları ve iki olgunun kesiştiği noktada, birbirlerinden nasıl yararlandıkları tarihsel ve sosyolojik yöntemle ele alınmıştır. Söz konusu edebiyatın adlandırılması ve kapsam alanına dair tespitler ise çeşitli göçmen edebiyatlarının bütüncül bir yaklaşımla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi sonucu elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: göç, edebiyat, göçmen edebiyatı, edebiyat sosyolojisi.

Giriş

Edebiyatın geçmişten günümüze yapılmış olan tanımlarında toplum yaşamını yansıtması işlevi, edebiyat-göç ilişkisinin teorik zeminde ortaya konulmasında önceliklidir. Bu hususta hatırlatılması gereken nokta, edebiyatın çeşitli araştırmacılarca birbirinden farklı tanımlarının yapılmış olmasıdır. Bu çeşitlilik kuşkusuz edebiyatın soyut ve birçok işlevi üstlenmiş olmasıyla ilgili bulunmaktadır. Türk edebiyatında özellikle Tanzimat Dönemine rastlayan edebiyat tanımlarında, *edebiyatın güzel sanatların bir şubesi olduğuna vurgu yapılarak, duyguları zenginleştiren, vicdanları arındırıcı bir estetik disiplin olduğu belirtilir.*² Bu yaklaşım bir bakış açısını yansıtır ve kendi mantığı içinde tutarlıdır. Ancak edebiyatın bu tarz tanımlarda öne çıkarılan sanat işlevinin yanında bir başka işlevi göz önünde

¹ Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı.

² Estetik bakış açısını önemseyen bu tanımlardan biri Recâizâde Mahmut Ekrem’e aittir. Ekrem edebiyatı, *“fikirleri terbiye edici, vicdanı arındırıcı özelliklerini kabul etmekle beraber, onu güzel sanatların bir şubesi”* olarak görmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Genç, 2014, ss. 25-27)

bulundurulacak bir tanımlamada aksi yönde görüşlerin ileri sürülmesi muhtemeldir. Bu noktada ortaya çıkan tartışma, edebiyatın sadece duyguları mı yoksa gerçekliği mi işleyeceği üzerinden yürümektedir. Göç olgusu açısından edebiyata yaklaşıldığında sosyal bir gerçeklik olan göçün edebiyat içerisindeki yeri sorgulanacağı için daha gerçekçi bir tutum benimsemek söz konusu ilişkiyi ortaya koymada daha yararlı olacaktır. Berna Moran'ın “*Edebiyat Kuramları ve Eleştirir?*” adlı eserinde sözünü ettiği gibi,

“(...) duyguların dile getirilmediği edebiyat eserleri de vardır ve bazı düşünürler de başka özellikleri değerli bulur ve tanımı bu özellikler üzerine kurarlar. O zaman edebiyat ‘gerçekliğin yansıtılması’ ya da ‘organik düzen’ gibi bir formülle tanımlanır (Moran, 200, s. 305).”

Kısacası, edebiyat-göç ilişkisini belirlemede edebiyatın tanımından yola çıkmak yerine edebiyatın işlevleri arasında yer alan “toplumsallık” ve “bilgi verme” gibi işlevleriyle yorumlamak daha anlamlı görünmektedir. Zira çeşitli edebiyat tanımları içinde edebiyatın toplumların sosyal yaşantısını yansıtması işlevine göndermede bulunan tanımlara yer vermek de mümkündür. Örneğin Marksizm, edebiyatı toplumun bir yansıması olarak görmektedir (Lunaçarski, 1998, ss. 42-43). Köksal Alver'in edebiyatın sosyolojik imkânını belirtirken ifade ettiği gibi,

“(...) Edebiyat ile içinde üretildiği toplum arasında kopmaz, yadsınamaz, reddedilemez bağlar vardır. (...) Buna göre ne edebiyat toplumdandır ne de toplum edebiyattandır bağımsız algılanabilir. Edebiyat doğrudan toplumsal gerçekliği ve toplum olaylarını anlatmasa dahi toplumsal yapı ile ilgili olmak, ondan etkilenmek durumundadır (Alver, 2012, ss. 11-12).”

Göçün edebiyatla ilişkisi edebiyatın, sosyal bilimlerin bir diğer şubesi olan sosyoloji ile kesiştiği yerde başlar. Bu nedenledir ki bu sahada hareket ederken meselenin doğrudan “edebiyat sosyolojisi” kapsamında olduğu ve disiplinler arası bir yaklaşımla meseleye eğilmek gerektiği açıktır. Bu çalışma alanının paydaşlarından biri olan edebiyat bilimci, göçü merkeze alan edebî malzemeler üzerindeki çalışmalarda göçün ‘sosyal gerçekliği’ni unutmamalıdır. Özellikle sosyal bir topluluk olan milletin bir mensubu olmasıyla şair ve yazar, Nurullah Çetin'in ifadesiyle; *(...) fildişi kulede yaşamamalı, bağısız olduğu Türk milletinin maşerî vicdanına tercüman olmalı, onun sözcülüğünü yapmalıdır* (Çetin, 2012, s. 278). Sosyoloji açısından meseleye bakıldığında ise söz konusu incelemelerde edebiyat bilimi yöntem ve tekniklerinin kullanılması da yerinde olacaktır. Sosyolog, edebiyat bilimi yöntem ve tekniklerini yazar, yayıncı ya da okuyucu profilini belirlemede kullanmayabilir ancak esere yaklaşırken söz konusu teknikler işini kolaylaştıracaktır. Bu durum esasen göç-edebiyat ilişkisinin çift yönlü olmasının da doğal bir sonucudur.

Bir kaynak olarak edebiyatımızda göç

Edebiyatın, insanların toplu olarak yurt değiştirmesi, bir yeri terk etmesi ya da bir yerden ayrılmak zorunda kalması hadisesine yaklaşımını Türk edebiyatı özelinde ve tarihsel bir çerçevede ele alacak olursak karşımıza Türk edebiyatının ilk sözlü ürünleri destanlar çıkacaktır. Dünya edebiyatlarının birçoğunda “epope” adıyla bilinen ve insanlığın ilk edebî yaratmaları olan bu ürünler *ulusların yazı öncesi çağlarında oluşmuş, gelişmiş yapıtlardır. Destanlar, o çağlarda, hem yaratılış ve dönüşümlere, tanrulara ve çeşitli olağanüstü varlıklara hem de toplumun geçmişine değin bilgilere yer verirler* (Boratav, 1969, s. 38). Destanların bir edebî tür olarak sosyal hadiseleri ve dolayısıyla göçü de kapsayan konu alanına Nihat Sami Banarlı'nın destanda aradığı özelliklerde daha belirgin rastlanır. Ona göre destanlarda, *o milletin tarihinde unutulmaz tabiat olayları, büyük savaşlar, göçler, istilâlar, yeni coğrafyalarda vatan kuruşlar gibi halk hayat ve hafızasını nesillerce meşgul edecek hadiseler bulunmalıdır* (Banarlı, 2004, s. 7). Destanların oluşumunda göçlerin ‘çekirdek olay’ olarak görülebileceği açıktır. Destanlar, göçün konu olarak bir edebî türün içinde yer aldığı ilk örneklerdir. Öyle ki bu birliktelik aynı zamanda göç-edebiyat ilişkisinin tarihini oldukça eskiler götürmektedir. Özellikle Türk tarihinde çeşitli Türk boylarının geniş coğrafyalara yayıldığını ve sıklıkla yer değiştirdiklerini düşünersek, Türk destanları arasında göç olgusunu da içine alan birçok örnek vermenin mümkün olduğunu görürüz. Bu noktada Uygur Türkleri'nin ünlü *Göç Destanı*'ni anmak yerinde olacaktır. Tamamen göç üzerine kurulu destanda *Uygur bakanının Çinlilerle yapılan savaşlara bir son vermek için oğlu Gali Tigin'e bir Çin prensesi alması ve buna karşılık Kutlu Dağı'ni vermesi ve yurtta birliği sağlayan tılsımlar bozulunca nasıl ıstırap çektikleri ve sonunda yurtlarını bırakarak güney-batıya doğru göç edişleri anlatılmaktadır* (Yardımcı, 2002, s. 79).

İslam öncesi Türk halk edebiyatı edebî ürünlerinde görülen göç olgusuna İslamiyet sonrası Anadolu sahasında gelişen edebî disiplinlerde de rastlamak mümkündür. Yine destan türüyle devam edildiğinde, Osmanlı Devleti'nde ‘93 Harbi’ yenilgisi sonrası yaşanan göçlerin birçok saz şairi tarafından o dönemde destanlaştırıldığı ve “hicret destanları” olarak literatüre girdiği söylenebilir (Gençosman, 1972: ss. 204-278). Osmanlı Devleti'nin iskân politikasının bir gereği olarak göç ettirilen Avşar Türkleri'nden ozan Dadaloğlu'nun;

“Kalktı göç eyledi Avşar elleri,
Ağır ağır giden eller bizimdir.
Arap atlar yakın eder ırağı,
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir.

Belimizde kılıcımız Kirmanî,
Taşı deler mızrağımın temreni.
Hakkımızda devlet etmiş fermanı,
Ferman padişahın, dağlar bizimdir (...)” (Sakaoğlu, 1986, s. 111)

dizelerinde protest bir tarzda dile getirdiği şey de göç olgusundan başka bir şey değildir (Çelik, 2011, ss. 1039-1046). Avşar Türkleri, Anadolu Türk boyları arasında en fazla göç eden ve sosyal yaşamlarında göçün önemli yer ettiği bir topluluktur. Bir Avşar Türkü olan ozan Dadaloğlu'nun dönemin siyasi otoritesine rağmen, eleştirmek gayesiyle de olsa göçü, kaçaklama türündeki şiirine taşımış olması önemlidir (Görkem, 2006, ss. 23-25).

Yakın dönemlere gelindiğinde göç temelli halk edebiyatı ürünleri arasında özellikle türkülerini görmekteyiz. Bu tarz türkülerden bazıları Balkan Türkleri'ne aittir. Balkanlardaki son Türk egemenliği olan Osmanlı Devleti'nin trajik bir şekilde Balkanlar'dan çekilmesi beraberinde önemli göç hareketlerini getirmiştir. Balkan Türkleri'nin tarihinde önemli yeri olan 'göç' büyük oranda sözlü halk edebiyatı ürünlerine yansımış, bu türler arasında da türküler önemli yer tutmuştur. Bilindiği üzere türküler kimi olaylar üzerine yakılabilmektedir. Göç türkülerinin, kendileri de göçmen olan yaratıcıları ve kaynak kişileri aracılığıyla günümüze ulaşmış olmaları ihtimal dairesinde bulunmaktadır. Toplum hafızasında önemli yer eden olaylardan biri olan 'göç'ü lirizmle birleştirerek etkili bir şekilde ileten türküler aynı zamanda söz konusu göçlerle ilgili birtakım sosyal bilgileri de içerebilmektedir. Zeynep Zafer, Bulgaristan Türkleri'ne ait göç konusuna yer veren iki türkü üzerindeki çalışmasında, bu türkülerin Bulgaristan Türkleri'nin göçü nasıl gerçekleştirdiklerini, göç sırasında neler hissettiklerini, göçlerin mekânları ve zamanı gibi çeşitli bilgileri aktarmaktadır. Aynı zamanda Bulgaristan Türkleri'nin türkülerinde yer verdikleri göçü, klasik edebiyat dairesindeki eserlerde olduğu gibi Hz. Peygamber'in hicretine benzetmeleri de önemli bir husustur (Zafer, 2001, ss. 110-116). Balkan Türkleri'ne ait bu tarz iki türküden bazı dizelere aşağıda yer verilmiştir:

“Türkler muhacir oldu,
Beyaz konaklarını bıraktı,
Beyaz konaklarını bıraktı,
Altın para bozdurdu.”

...

“Kıraçlar bekler, dizgin elinde,
Cem olmuş komşular sağı solumda,
Mezarlık sokağı, hicret yolunda.”

...

“Annesi evladını bırakıp gider,
Evladı ardından kuş gibi öter,
Bu ayrılık hasreti ölümünden beter.” (Zafer, 2001, ss. 112-115)

(...)

Türk edebiyatının ilk edebî ürünlerinin verildiği sözlü edebiyatın yanında özellikle 13.-19. yüzyıllar arasında gelişen ve çok daha yüksek bir estetik disiplin geliştiren klasik Türk edebiyatının Türk halk edebiyatına nazaran daha soyut ve ferdiyetçi yapısı, sosyal gerçeklikten çok anlamı yücelten yaklaşım tarzı içinde göç olgusu ve edebî ürünler arasında sıkı bir ilişki görmek mümkün değildir.

Klasik Türk edebiyatında göç ile ilgili kullanılan önemli motifler arasında “hicret” olayına çeşitli söyleyiş kalıpları ve nazım biçimlerinde ve türlerinde göndermelerde bulunmaktadır. Hicret hadisesinin mazmunlaştırılan bir üslup içinde kaleme alınması klasik şiir geleneğinin iç yapısı ve kaynaklarıyla da yakından ilişkili bulunmaktadır. Bu bağlamda divan şiiri estetiği açısından bir metafor olarak ele alınan “göç” kavramına hicret kavramının anlam derinliğinden bakılabilir. Hz. Muhammed’in 622’de Mekke’den Medine’ye gerçekleştirdiği göçü işleyen şiirler klasik Türk edebiyatında göçü anlatan eserler olarak karşımıza çıkar. Bu tarz şiirlerin merkezinde bir kişinin göçü ele alınıyor olsa da esasen hicret olayında Hz. Peygamber’in kendisine inananlarla birlikte göç ettiği unutulmamalıdır. Bu göç, İslam medeniyetinde zamanın başlangıcı olacak derecede önemli bir hadisedir. Klasik Türk edebiyatında bu bağlamda değerlendirilebilecek şiirler arasında Hz. Peygamber’in doğumunu ele alan bir tür olan “mevlid” ve mevlid içerisinde Hz. Peygamber’in hicretinin başlıca bir bölümü olarak ele alınması önemlidir. Bu örneklerden biri Süleyman Çelebi Mevlidi’nin Fatih nüshasında bir fasıl olarak yer almıştır. Çelebi’nin, Hz. Peygamber’in hicretini dile getirdiği dizelerinden birkaçı şöyledir:

“Dahi bundan sonra ol Hayrül-beşer
Mekke’den Hak emrile kıldı sefer
Mekke’den hicret kılub gıtdi Resul
Ol Medine şehrine yitdi Resul.”(Aymutlu, 1995, s. 135)

Mevlid’in içerisinde bir bölüm olarak yer almanın yanı sıra Hz. Peygamber’in bir diğer yolculuğu da “miraciye” türüne konu edilmiştir. Hz. Peygamber’in bir gece Mekke’den Kudüs’e yolculuğu ve oradan Allah katına ulaşması hadisesini ele alan miraciyeler müstakil bir türdür (Akkuş, 2008, ss. 159-169). Eski Türk edebiyatı nazım türleri arasında yer verdiğimiz mevlid, miraciye türlerinin çalışmamızda ele aldığımız göç olgusuyla doğrudan ilintili olmadığı açıktır ancak tematik olarak göç olgusuna temas ediyor olmaları nedeniyle dikkate değerdir.

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde, göç olgusunun dinî içerikten sıyrılıp toplumsal açıdan ele alındığı eserlerin varlığı bir araştırma konusudur ancak bizim tespit edebildiğimiz Hüseyin Râci Efendi’nin hicretnâmesi bu konuda dikkate değer eserlerden biridir zira klasik Türk edebiyatı kalıpları içinde göç gibi sosyal bir hadiseye yer verildiğini delillendirmesi bakımından önemlidir. Hüseyin Râci Efendi’nin “*Zağra Müftüsünün Hatıraları*” adlı eserinin hicretnâme adlı kısmında en yalın anlatımıyla 20. yüzyıl başlarında Türklerin Balkanlardan sürgün edilişi de konu edilmektedir (Özcan, 1997, s. 339-345). Hicretnâme mesnevi nazım şekliyle ve aruzun Müfteilün / Müfteilün / Fâilün kalıbıyla yazılmış 364 beyitlik bir eserdir (Düzdağ, 1990, s. 27).

“Gurbet ü hicret değil ar ümmete
Hicret anın sünnetidir millete.”

Dizelerinin sahibi H. Râci Efendi, Hz. Peygamber'in göçüne göndermede bulunduğu eserinde klasik şiir anlayışına bağlılıkla birlikte göçü divan şiiri geleneğinin de dışına çıkararak ele almaktadır:

“Ey vatanından olan avâreler
Hicret ile hasta ve biçâreler
...
Eylese her nerde fenalık zuhur
Hep o muhâcir adına okunur
...
Fâcia-i hicretimiz geceler
Oldu tiyatroda eğlenceler.”(Özdingiş, 2012, s. 208)
(...)

Yakın dönemlere gelindiğinde ise Türk edebiyatının göç olgusuna daha belirgin bir şekilde değindiği görülmektedir. Özellikle yakın dönem Türk edebiyatı ürünlerinde göç teması eski ürünlerde olduğu gibi örtülü değil daha açıktır. Göçün özellikle yeni Türk edebiyatı ürünlerinin beslendiği kaynaklar arasında yer almasıyla birlikte Türk edebiyatında iki ifadenin kullanılmaya başlandığı görülür. “Sürgün” ve “göç” edebiyatı adlarıyla bilinen ve birbiriyle sıklıkla karıştırılan kavramlardan sürgün edebiyatını bireysel göçü ele alıyor olması ile diğerinden ayırmak mümkündür. Genellikle sürgün romanları ile anılan bu kavram Türk edebiyatında göçün ferdî boyutta bir malzeme olarak ele alınmasıyla şekillenir.³ Yakın dönem Türk edebiyatında göç teması da yine çağdaş bir tür olan romanlarda sıklıkla ele alınmıştır. Bu tür eserlerde “sürgün” romanlarından farklı olarak kitlesel ve zorunlu göçler yer alır. Bu noktada roman türü özelinde tema yerine konu ya da izlek terimini kullanmak daha yerinde olacaktır zira söz konusu romanların ortak yönü, konu ve izleklerinde göçün yer almasıdır.⁴ Çağdaş Türk edebiyatında bu tür romanlar arasında Sevinç Çokum’un *Bizim Diyar*, Necati Cumalı’nın *Viran Dağlar*, Emine Işınsu’nun *Azrak Toprakları*, *Çiçekler Büyür* vb. bilinirliği yüksek örnekler olduğu gibi birçoğu popüler edebiyat dairesinde okuyucuyla buluşmuş romanlar da vardır. Kitlesel göçlerin yakın dönem Türk edebiyatında özellikle roman türünde ne denli yer ettiğini göstermesi bakımından Dilek Nalbantlar’ın “*Cumhuriyet Devri Türk*

³ Bu tarz romanlar, baskı dönemlerinde sürgün edilmiş edebiyatçıların yeni ortamlarında meydana getirdikleri eserlerdir ve sürgün psikolojisiyle şekillenmişlerdir. Sürgün romanları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Uyar, 2009) Sürgün olgusunun edebiyattaki yeri üzerine yapılmış önemli çalışmalardan bir diğeri Abdullah Ecehan’ın “*Sürgün Edebiyatı*” adlı makalesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Ecehan, 2009, ss. 199-205)

⁴ Esasen romanda “Konu”, “İzlek” ve “Tez” de birbiriyle karıştırılabilen yakın kavramlardır. Bu hususa dikkat çeken Nurullah Çetin’e göre “romancı ne anlatıyor sorusunun cevabı konuyu vermektedir. (...) Okuyucunun da romancı için ‘bize şunu vermek istiyor, bunu demek istiyor’ biçiminde vardığı bir temel hüküm, romancının yukarıda sözünü ettiğimiz beklentisi yani izlektir. (...) İzlekle karıştırılması muhtemel bir unsur da tezdır. Tez bir iddiayı ispat etmek çabasıdır.” Görüldüğü gibi “göç” olgusu birbirine yakın olan bu kavramların tümüyle ilinti olarak birçok romanda yer almaktadır. Söz konusu kavramlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Çetin, 2009, ss. 119-126)

Romanında Balkan Türkleri” adlı tez çalışmasında 1923-2005 yılları arasında yayınlanan 17 romana, Türklerin Balkanlardan Anadolu’ya göçünü anlatan eser olarak yer verdiğini hatırlatmakta fayda vardır (Nalbantlar, 2005, ss. 24-73). Göçü merkezine alan romanlarda üzerinde durulması gereken husus, göçün bir izlek olarak romanlarda başarıyla kullanılması ve ortak kurguları itibarıyla bu eserlerin roman türleri arasında göç romanı gibi bir alt türün varlığını gündeme getirmeleridir. Bu hususta *söz konusu romanlar göç zamanlarında yaratılan mubacir kişileri ve göç mekânlarında gerçekleşen göç yolculukları ile roman türleri arasında göç romanı sınıflamasını gerekli kılmaktadır* (Akgün, 2014, ss. 208-226).

Yakın dönem Türk edebiyatında Balkanlardan Anadolu’ya yapılan göçler ağırlıklı olmakla birlikte Kırım sürgününde Anadolu’ya göç eden Tatar Türkleri’nin hikâyesi, Kafkasya’dan Anadolu’ya göçen Kafkas halklarının benzer hikâyeleri de çeşitli romanlara konu olmuştur. Yakın dönem Türk romanında kitlesel göçü ele alan romanları çeşitli benzerliklerine karşın “mücadele romanı” ve “göç romanı” olarak ikiye ayırmak da mümkündür. Zira Lozan Antlaşması’nda alınan mücadele kararı sonrası ülkemizden yaşanan gayrimüslim göçünü konu alan hikâyeler birçok mücadele romanına konu olmuştur. Nurten Ertul’un Anadolu’dan Yunanistan’a mücadele ile göç eden Hristiyan Karaman Türkleri’ni anlattığı *Kimlik* romanı, Akın Üner’in yine Yunanistan’dan Samsun yöresine iskân ettirilen Balkan Türkleri’nin ve mübadilleri olan Selanikli Rumların nüfus takasını işleyen *Çalı Harmanı* romanı mücadele romanlarına sadece iki örnektir (Ertul, 2006, Üner, 2013).

Yukarıda, Türk edebiyatı özelinde göçün edebî üretime yansımalarına dair genel ve bir o kadar sınırlı değerlendirmeye yer verilmiştir. Göç olgusunun tematik düzlemde edebiyatın beslendiği kaynaklar arasında yer aldığı kuşkusuzdur. Bu beslenmede “göç”ün, kimi zaman destanların oluşum aşamalarından biri olan “çekirdek” olay olduğunu, bazı halk türkülerinde türkü yakılmasına neden olan ana olay olduğunu, klasik şiir dairesinde yer alan hicretnâme eserlerinde olduğu gibi Hz. Peygamberin hicreti ile özdeşleştirilerek dinî bir havaya büründüğünü, yakın dönem Türk romanlarında ise ortak kurgularıyla dikkat çeken göç romanlarında da romanın konu, mekân, zaman, izlek vb. ana unsurlarının göç etrafında şekillendiğini görmekteyiz. Yakın dönem dünya tarihindeki sosyal gelişmelere paralel olarak göç ve göçmenlik olgusunun edebî üretimde aldığı rol de genişleyerek sadece bir esin kaynağı olmanın ötesine geçmeye başlamıştır.

Bir disiplin olarak göçmen edebiyatı

Modern zamanlara erişildiğinde edebiyatın tematik düzlemde alabildiğine çeşitlendiğini, “Çocuk Edebiyatı, Gençlik Edebiyatı, Sürgün Edebiyatı, Hiciv Edebiyatı, Gurbet Edebiyatı, Memleket Edebiyatı, Köy Edebiyatı, Savaş Edebiyatı, Millî Edebiyat, Sosyalist Edebiyat” vb. gibi esasen hedef kitleye, yaratıcılarının kimliklerine ya da ana eksenlerinde yer alan tema ve ideolojiye göre çeşitli adlandırmalarla anılan edebiyat alanlarının ortaya çıktığını görürüz. Her biri aynı zamanda belli kuramlar üzerinde gelişme gösteren bu disiplinler,

akımlar ya da adına ne dersek diyelim bu yeni edebiyatlara özellikle 19. yüzyıldan itibaren “Göçmen Edebiyatları” da eklenmiştir. Artık göç olgusunun destanlarda konu, şiirlerde tema, romanda konu/izlek olmasının çok ötesinde bağımsız bir edebiyat olarak gelişme gösterdiğine tanık oluruz.

Edebi üretimde göç teması üzerindeki bu yoğunlaşma ya da şimdilik bir edebî hareket olarak nitelendirilebilecek “Göçmen Edebiyatı” için literatüre girmiş olan adlandırmalar arasında “Göç Edebiyatı”, “Muhacerat Edebiyatı”, “Mehcer Edebiyatı”, “Sürgün Edebiyatı” ya da “Diaspora Edebiyatı” gibi örnekleri de görmekteyiz. Yabancı literatürde Migrant Literatüre (İng.), Migrantenliteratur (Alm.), Exilliteratur (Alm.), Gastarbeiterliteratur (Alm.) vb. isimlerle karşımıza çıkan bu adlandırmaların, Türk dünyası edebiyatları bağlamında geçerli yönü vardır ve hepsi de aynı olguya, göç olgusuna işaret etmektedir. Çalışmamızda söz konusu kavram için tercih ettiğimiz adlandırma doğrudan üreticilerinin kimliğine göndermede bulunan ve diğerlerine göre daha ayırt edici olan “Göçmen Edebiyatı” olacaktır. Zira her edebiyat kendi içerisinde göç temalarından örülü eserler ihtiva edebilir ve bu eserler bütününe göç edebiyatı olarak nitelemek yetersiz olacaktır. Oysaki göçmen edebiyatı ana dilinden uzak bir coğrafyada azınlık durumunda kalan temsilcilerce meydana getirilen edebiyat için kullanılabilir bir terim olabilir. Burada kast edilen, tema merkezli edebî ürünler topluluğu değil yeni bir edebiyat ortamıdır.

Dünyanın çeşitli yerlerinde “Göçmen Edebiyatı” adıyla anılan edebî disiplinin köklerini milletlerin kültür tarihlerinde aramak yerinde olacaktır. Göç konusunda dünya milletleri arasında Yahudilerin ayrıcalıklı yerine edebiyat bağlamında da bakmak bize önemli veriler sağlayabilir. M.Ö. 5. yüzyılda yaşadıkları Babil sürgününden, M.S. Romalıların Yahudileri Orta Doğu’dan tasfiyesine, Orta Çağ Avrupasının Yahudileri zorunlu göçte tabi tutmasından, 20. yüzyıl başlarından itibaren İsrail’e gerçekleştirdikleri göçlere kadar tamamen göçle yoğrulmuş bir kültüre sahip Yahudilerin, millî kimliklerini olağanüstü bir başarıyla koruyabilmiş olmalarında güçlü kültürlerinin ve bu bağlamda da edebiyatlarının etkisi olduğu kuşkusuzdur (Güner, 2007, ss. 1-15). Dinî metinlerle beraber gelişen bu edebî üretim zamanla din dışı metinlerle devam etmiş; hatta Yahudilerin, İbrani alfabesi ile Yunan, İspanyol ve Arap dillerinde eserler verdikleri de görülmüştür. Tarih boyunca çok dilli bir kültür ve edebiyat ortamına doğal olarak sahip olan Yahudi edebiyatındaki bu durum göçmen edebiyatları açısından incelenmeye değer bir konudur. Yahudilerin dünyanın çeşitli bölgelerinde kültürel kimliklerini yaşatırken oluşturdukları edebî üretimde kendilerinden ne kadar renk taşıdıkları, içinde oldukları toplumun genel edebiyatının bir parçası olup olmadıkları, bu etkileşimin boyutları, dünyada göçmen edebiyatlarının tarihini oldukça eskilere götürecektir. Bu bağlamda M.Ö. 300’li yıllarda Helenistik Dönem’de Filistin dışındaki Yahudilerin buldukları serbestlik ortamı içerisinde Yunanca yazılmış bir Yahudi literatürü oluşturduğu kaynaklarda zikredilmektedir (Güner, 2007, s. 13). Buna ek olarak yakın dönemlere gelindiğinde 15. yüzyılda İspanya ve Portekiz’den tehcir edilen ve Sefarad adı

verilen Yahudi topluluğunun yerleştikleri bölgelerdeki edebî üretim göçmen edebiyatlarının gelişiminde tipik örneklerdendir (Özmen, 2010, s. 26). Sefarad Yahudilerinden önemli bir kısmının yerleştiği Osmanlı coğrafyasında özellikle Balkanlar önemli sahalardandır. Bu sahalarda ise Bosna Hersek en kozmopolit bölgelerden biridir. Ülkede Boşnak edebiyatıyla birlikte Sırp, Hırvat ve Yahudi edebiyatından söz etmek mümkündür. Bu ülkedeki Yahudi kültürünü özellikle 16. yüzyıldan itibaren İspanya'dan sürülen Sefarad Yahudileri oluşturur. Sefaradların burada oluşturdukları edebiyat, Yahudi ve İspanyol kültürünün izlerini taşımakla birlikte zamanla Boşnak kültürünün izlerini taşımaya başlamıştır (Pars, 2007, s. 9).

Dünya edebiyatında gelişme gösteren göçmen edebiyatı hareketlerinden bir diğeri önemli Arap göçmen edebiyatı, diğeri adıyla Mehcer Edebiyatı'dır. Kuzey Afrika ve Orta Doğu kökenli Arap aydınlarının Amerika'da meydana getirdikleri göçmen edebiyatı en gelişmiş göçmen edebiyatlarından. Orta Doğulu Arap Hristiyan edebiyatçıların Batı'da ve özellikle Amerika'da 19. yüzyıldan itibaren meydana getirdikleri göçmen edebiyatını ele alan “*Göç Edebiyatı*” adlı değerli çalışmada temsilcileri, kurumları, türleri, eserlerin dil ve üslup özellikleriyle birlikte söz konusu edebiyatı inceleyen Hüseyin Yazıcı'ya göre bu edebiyat:

“ (...) çeşitli nedenlerle anavatanlarını terk ederek, hiç tanımadıkları bir atmosferde kendi köklerine tutunmaya çalışan Arap göçmenlerin öyküsüdür. (...) Onların yeni yurtlarında bir kimlik savunması olarak da algılanabilecek, eskiye ait kimi özellikleri sinesinde barındırsa da, yepyeni bir soluk ve anlayışla oluşturduğu edebi bir akımın öyküsüdür (Yazıcı, 2002).”

Yeni yurtlarında kendi köklerine tutunmaya çalışan göçmenlerin yanında günümüz göçmen edebiyatlarında artık yeni yurtlarına uyum sağlamaya çabalayan hatta farklı dillerde eserler veren göçmen edebiyatı temsilcilerini ve göçmen edebiyatı anlayışını görmekteyiz. Bu durum göçmen edebiyatının temelde çok kültürlü ve çok dilli yapısının kaçınılmaz bir sonucudur. Bu anlamda Türk dünyası göçmen edebiyatları hâlen yaşamakta olan göçmen edebiyatlarını yansıtması bakımından önemlidir. Türk dünyasında göçmen edebiyatlara ilk dikkat çeken isimlerden biri olan Feyyaz Sağlam'ın, “*Dünyada Türkçe ve Türk Edebiyatları*” adlı eseri, “*Türk Dünyası Göçmen Edebiyatları*” gibi yeni bir yaklaşımı, açılımı, tanımlamayı somut bilgi ve edebî metinlerle gündeme getirmeyi hedefleyen bir çalışma olarak önemlidir. Sağlam, çalışmasının “*Türk Dünyası Göçmen Edebiyatları*” adlı bölümünde sırasıyla “*Almanya'da Türk Göçmen Edebiyatı*, *İngiltere'de Türk Göçmen Edebiyatı*, *Hollanda'da Türk Göçmen Edebiyatı*, *ABD ve Kanada'da Türk Göçmen Edebiyatı*, *Avustralya'da Türk Göçmen Edebiyatı*, *İsrail'de Türk Göçmen Edebiyatı*” başlıklarına yer vermiş, söz konusu alt başlıklarda bu edebiyatların kısaca bilgileri ve eserlerden örnekler yer almıştır. (Sağlam, 2003).

Sağlam'ın çalışmasında odaklandığı Türk göçmenlerin ana dillerinde verdikleri eserler, göçmen edebiyatlarının doğasında olan durumun bir sonucu olarak

değişim göstermiş, günümüz Türk dünyası göçmen edebiyatlarında artık göç ettikleri ülkelerin dilinde eserler veren şair ve yazarlar kadrosu oluşmuştur. Durun Zengin, Almanya özelinde göçmen şair ve yazarları:

1. *İlk olarak Almanya'da yazarlığa soyunanlar.*

2. *Türkiye'de yazar olup daha sonra Almanya'ya giderek orada yazarlığa devam edenler* olarak ikiye ayırır (Zengin, 2000, s. 103-128). Genel göçmen edebiyatına genişletebileceğimiz bu tasnife katılarak bunun örneklerini Arapların mecer edebiyatında ya da Balkanlardan Anadolu'ya göçen şair ve yazar örneklerinde görmek de mümkündür.⁵ Avrupa'daki bazı göçmen edebiyatlarında ikinci ve üçüncü kuşak temsilcilerle iki dilin iç içe geçtiği bir göçmen edebiyatı ortaya çıkmıştır. Bu durum bu edebiyat eserlerinin hangi milletin edebiyatı dairesinde değerlendirileceği konusunu beraberinde getirir. Bu noktada Türk edebiyatının abide şahsiyetlerinden biri kabul edilen Hz. Mevlâna'nın ünlü eseri Mesnevî'nin Farsça olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Bu durumun onu Türk edebiyatı dairesinden çıkarmayacağı kesindir. Meseleye Türk göçmen edebiyatları bağlamında baktığımızda ise örneğin, Almanya Türk göçmen edebiyatının önemli ismi Yüksel Pazarkaya'nın da göçmen edebiyatının aidiyeti konusunu kültürel boyutta ele aldığını görürüz. Pazarkaya, göçmen edebiyatı tabirine de sıcak bakmaz, “ (...) *Edebiyatın kendi ölçütlerinin olduğunu belirterek edebî eserlerin bu ölçütler çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini söyler* (Boyacı, 2010, ss. 878-896).” Bu durumda edebî malzemede hâkim kültürel unsur ele almak mantıklı görülmektedir. Zira dilin bir kültür taşıyıcısı olduğu düşünülürse Mevlâna'nın Mesnevî'si Türk kültürünü yansıtan, bir Türk tarafından, Türklere yönelik olarak kaleme alınmış bir eser olması nedeniyle önemlidir. Bu durumun benzerleri Avrupa'daki Türk göçmen edebiyatlarında çoktur. Bu isimlerden biri olan Emine Sevgi Özdamar, eserlerini Almanca vermesine rağmen eserlerinde tamamen Türk kültürünün egemen olması ile ayırt edici tipik bir örnektir (Ekiz, 2007, ss. 33-47). Türk göçmen edebiyatlarının zamanla iki dilli bir yapı oluşturmaları gibi ikinci ve üçüncü kuşak temsilcilerle birlikte konu alanlarında da önemli değişimler yaşanmıştır. Bu durum göçmen edebiyatlarını da kendi içlerinde dönemlere ayırarak incelemeyi gerekli kılar. Özellikle temsilcilerinin eserlerinde tematik farklılaşma olarak görülen bu eğilim göçmen edebiyatlarının ana çizgilerini bize tarif edebilir. Tabi ki bu noktada konunun doğrudan karşılaştırmalı edebiyat kuramları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği göz ardı edilmemelidir. Türkiye'deki soydaşları ile karşılaştırılabileceği gibi, göçmen edebiyatı temsilcilerinin kendi içlerinde de dönemseller bir yaklaşımla mukayese edilebilir olmaları, söz konusu durumun karşılaştırmalı edebiyat disiplini içinde yeni bir konu olduğunu göstermektedir (Adıgüzel, 2008, s. 4).

Dünya üzerinde herhangi bir dilin ve o dilin edebiyatının kendisinden doğma bir “göçmen edebiyatı” meydana getirebilmesinin de bazı şartlarda gerçekleştiğini görürüz. Öncelikle söz konusu dilde güçlü bir edebiyatın varlığı

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Akgün ve Uçkun, 2012, ss. 343-368)

ve bu edebiyatın temsilcilerinin anavatanlarındaki mevcut edebiyat ortamından ayrılarak çeşitli nedenlerle göç etmeleri gerekir. Yahudi edebiyatı, Arap edebiyatı, Rus edebiyatı, Türk edebiyatı gibi güçlü edebiyatların temsilcilerinin yeni coğrafyalarda meydana getirdikleri göçmen edebiyatları şimdilik bu edebiyatların Arap göçmen edebiyatı (mehcer edebiyatı), Rus göçmen edebiyatı, Avrupa Türkleri göçmen edebiyatları gibi adlandırmalarla bilinmelerinde ve millî bir görünüm arz etmelerinde etkindir. Ancak göçmen edebiyatı temalarının son dönemlerde çok kültürlülük, hümanizm, iyi komşuluk ilişkileri vb. gibi başlıklara genişlemesi, bugünün dünyasında evrensel bir göçmen edebiyatından söz edilebileceğini, çeviri eserlerle birlikte göçmen edebiyatı ürünlerinin farklı milletler nezdinde okuyucu kitlesine hitap edebileceğini gösterir niteliktedir. Bir başka deyişle; “(..) *iki kimlikli göçmen çocuklarının yaptıkları müzikler, yazdıkları eserler bütün dünyada ilgi görmekte, kabuk değiştiren göçmen kimliği, yeni yüzyılın uzlaşma alanı olarak umut vaat etmektedir* (Cengiz, 2010, s. 1).”

Göçmen edebiyatları kavramının teorik boyutta sağlam bir zemine oturtulması öncelikle oluşum ve gelişim seyrinin ortaya konulmasıyla ilintilidir. Şair ve yazarların göçle geldikleri yeni yurtlarında, kendileriyle aynı yerden gelmiş kişilerle birlikte azınlık statüsünde kaldıkları andan itibaren “göçmen edebiyatından” söz etmek mümkündür. Ne var ki “göçmen edebiyatının” oluşumu ve işleyişi bu kadar basit değildir. Zira bazı örneklerde kendi ana dili ortamında dünyaya gelmemiş iken söz konusu göçmen edebiyatı içerisinde öne çıkan temsilciler olabilmektedir. Özellikle Almanya’ya göç etmiş Türklerin bugün Almanya’daki üçüncü kuşak temsilcilerinden olan şair ve yazarların Türkçe ve Almanca eser veriyor olmaları örneğinde olduğu gibi diğer birçok göçmen edebiyatı temsilcisinde görülen durum, göçmen edebiyatı olgusunu dil merkezli olmaktan çıkarmaktadır. Aynı zamanda göçmen edebiyatı anavatanındaki mevcut güçlü edebiyatın bir kolu olmakla birlikte Arap göçmenlerin Amerika’da meydana getirdikleri mehcer edebiyatı örneğinde olduğu gibi, göçmen şair ve yazarların anavatanlarındaki edebî üretimle yarışacak dereceye ulaşan edebiyatlarından da söz edilebilir. Bu tür örneklerde göçmen edebiyatı temsilcileri ve eserleri anavatanındaki edebiyatın bir kolu olmanın çok ötesine geçmiştir (Yazıcı, 2002). Görüldüğü gibi göçmen edebiyatlarını bir bütün olarak düşünmek yanlış sonuçlara neden olabilmekte; göçmen edebiyatlarına yaklaşımda söz konusu edebiyatların iç ve dış dinamiklerinin iyi bilinmesinde fayda bulunmaktadır.

Göçmen edebiyatının dünyanın çeşitli yerlerinde ve farklı milletlerce meydana getirilen örneklerinin belirli bir yerelliği bünyesinde barındırdığını ve kendi gerçekleri olduğunu öncelikle belirtmemiz gerekir. Söz konusu bölgelerdeki göçmen edebiyatları üzerine yoğunlaşan çalışmalarda bu özerk yapı görülebilir. Bizim çalışmamızda yapmaya çalıştığımız genel bir yaklaşımla göçmen edebiyatlarındaki ortak yapıyı, benzer özellikleri ortaya koymaya yönelik bir çabadır. Avrupa Türk göçmen edebiyatlarına Almanya, Hollanda, İngiltere vb.

ölkeler özelinde tek tek baktığımızda bazı farklılıklarla göçmen edebiyatının gelişiminin ilk dönem temsilcilerinin elinde daha millî ve köklerine tutunmaya çalışan bir yapıda olduğu görülür. Yeni yurtlarında doğmuş ve uyum sağlamaya başlamış ara nesil temsilcilerde “öteki” algısını bertaraf etmeye çalışan bir eğilim varken, son dönem temsilcilerde ise göçmen edebiyatı ürünlerinin artık daha evrensel konulara evrilmiş ve yeni vatanlarındaki edebiyata eklemlemeye çalışan bir görünüm arz ettiğini söyleyebiliriz. Göçmen edebiyatlarının bu kendi içindeki dönemlere göre tematik farklılaşması, doğrudan konuya odaklanmış birçok değerli çalışmada örnek eserler üzerinde daha da derinlemesine incelenmiştir. Genel bir yaklaşımla ele aldığımız çalışmamızda göçmen edebiyatlarının muhtevasında ya da bir başka deyişle tematik dağılımında dünyanın tüm göçmen edebiyatlarında “özlem, vatan sevgisi, ana dili bilinci, barış, özgürlük, asimilasyon karşıtı tutumla paralel gelişme gösteren milliyet bilinci, birlikte yaşama bilinci, ötekileştirme eleştirisi” vb. konulara ortak olarak rastlandığını söylemek mümkündür.

Göçmen edebiyatlarının hemen hemen tüm edebî türlerde tematik olarak yukarıda sözünü ettiğimiz başlıkların yer alması kuşkusuz aynı zamanda sosyolojik gerçeklikle ilintilidir. Bu noktada göçmen edebiyatı temsilcilerine dair Hüseyin Yazıcı'nın şu tespitine yer vermek yerinde olacaktır; “*ekonomik, siyasal ve dinî sebeplerle anavatanlarını terk ederek; dilini dahi bilmedikleri topraklarda, hiç tanımadıkları bir atmosfer içinde, hayata ve kendi köklerine tutunmaya çalışan*” insanlardır göçmenler (Yazıcı, 2002, s. 607). Bu nedenledir ki üreticilerinin bu sosyolojik durumu edebî üretimlerini doğrudan etkiler. Göçmeni edebî üretime sevk eden nedenleri bu noktada göz ardı etmemek gerekir. Bu hususta kişiyi yazmaya teşvik eden ilk neden kuşkusuz “gurbet” duygusunun oluşturduğu yazma isteğidir. Göçmen edebiyatlarının özellikle ilk dönemlerinde belki de güdümlü bir çizgide gelişmesinde bir diğer önemli gerekçe millî hassasiyetler, yeni gelinen yabancı ortamda asimilasyon tehlikesine karşı ‘kendisi’ olarak var olduğunu ana dili ile sergilemek, kendisi gibi olanlarla bir iletişim ağı kurmaktır.

Dillerinin konuşulmadığı bir ortamda göçmenlerin kısa sürede ve bazı bölgelerde oldukça güçlü göçmen edebiyatlarının doğması ve gelişmesinde basınyayın faaliyetlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının önemli yeri vardır. Bir başka deyişle bir dilin resmî dil olmadığı bir ortamda gayriresmî bir dil ile edebiyat üretmek belli bir organizasyonu gerektirmekte bu noktada “göçmen” sivil toplum kuruluşları ciddi bir boşluğu doldurmaktadır.

Edebiyat içerisinde bir alt disiplin olarak “göçmen edebiyatı”nın konumunu belirlerken söz konusu edebiyatın dünyadaki çeşitli örneklerinin bağdaşık (homojen) bir yapısı olduğunu söylemek güçtür. Özellikle mekân ve zaman bakımından göçmen edebiyatlarının sınırlarının belirlenmesi her bir göçmen edebiyatına göre değişiklik gösterebilmektedir. Konuyu örneklendirmek adına Arap ve Rus göçmen edebiyatlarını ele alabiliriz. Mehcer edebiyatı olarak bilinen Arap Hristiyanların Amerika'da meydana getirdikleri edebiyatın geliştiği yerler arasında ABD, Brezilya, Arjantin, Venezuela vb. Kuzey ve Güney Amerika

ülkelerinin varlığı bilinmektedir (Yazıcı, 2002, ss. 5-10). Aynı dil ve edebiyatın temsilcilerinin oluşturduğu göçmen edebiyatının birbirinden farklı coğrafyalarda gelişebildiğini gösteren bir diğer örnek Rusların göçmen edebiyatıdır. 1917 Ekim Devrimi ve ardından gelen Rus İç Savaşı süresince devam eden göçün sonucunda, göç eden kitlelerin arasında bulunan yazar ve şairlerin eserlerinden oluşan Rus göçmen edebiyatının Türkiye’de ve Almanya ve Fransa gibi kimi Avrupa ülkelerinde de temsilcileri aracılığıyla kendisine yaşam alanı bulduğu bilinmektedir (Erinç, 2013, s. 1). Göçmen edebiyatlarının farklı coğrafyalarda ve çoğu zaman eşzamanlı olan bu gelişimine tipik örneklerden biri de Türk dünyası göçmen edebiyatlarıdır. Türklerce meydana getirilen göçmen edebiyatlarına Avrupa’nın birçok ülkesinde rastlanılacağı gibi Avustralya’da rastlamak da mümkündür.⁶

Yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız benzer durumlar göçmen edebiyatlarını coğrafi anlamda oldukça renkli kılmaktadır. Benzer genişlik, göçmen edebiyatlarının tarihleri için söz konusu değildir. Mekân konusundaki bu zenginliğe karşın zaman konusunda göçmen edebiyatlarının sınırlı olduğunu görürüz. Temelde önemli bir göç olayından sonra gerçekleşen bu edebiyat hareketinin, göçün toplum hafızasındaki izlerinin silinmesine paralel olarak etkisini yitirdiği görülür. Bunun tipik örneklerinden biri Arap göçmen edebiyatıdır. Hüseyin Yazıcı’nın, Arap göçmen edebiyatını incelediği çalışmasında yer alan: “Mebcer edebiyatı misyonunu yerine getirmiştir, ancak bugün mebcer edebiyatının varlığından söz etmek mümkün değildir (Yazıcı, 2002, s. 520).” sözleri göçmen edebiyatlarındaki bu zaman sınırlamasına işaret etmesi bakımından önemlidir. Benzer durum Rus göçmen edebiyatı ya da Türk dünyasının bazı göçmen edebiyatları için de geçerlidir. Göçün, göç eden toplumların sosyal yaşamındaki derin etkilerinin azalması, göçün neden olduğu kimi zaman travmatik olabilen duygusal yoğunluğun sona ermesi ve daha önemlisi göçmenlerin yeni yurtlarındaki baskı ya da uyum sorunları ile birlikte göçmen edebiyatları kimi bölgelerde varlığını yitirmeye başlar. Esasen göçmen edebiyatlarının temel dinamikleri arasında ifade ettiğimiz bu özellik, edebiyat sosyolojisi bağlamında ele alındığında, göçün edebiyata kaynaklık edecek gücünü yitirmesi ile de açıklanabilir.

Sonuç

Kuşkusuz edebiyat ürünleri toplumsal yaşamı işleyen salt birer belge niteliğinde eserler değildir. Ne var ki bu durum edebî ürünlerin, toplumların ortak duygu ve düşüncelerinin yansıdığı, toplum hafızasında ve vicdanında yer etmiş kimi olayların kendisine temsil imkânı bulduğu bir zemin olmasına engel değildir. Sosyal bilimlerin bir şubesi olan edebiyat bilimi bu temsili gerçekleştirirken kendi yöntem ve tekniklerini kullanır. Göç gibi toplumsal bir olgunun edebiyatta edindiği yerin tespit edilmesinde edebiyat biliminin kendi ilkeleri devreye girer. Bu bağlamda göçler, kimi zaman destanların oluşumunda çekirdek olay olarak karşımıza çıkar, kimi zaman bir Balkan türküsünün yakılmasına neden olan

⁶ Avustralya’da gelişen Türk göçmen edebiyatı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Şimşir, 1997) ve (Sağlam, 2010, ss. 766-768)

trajik bir olaydır. Klasik edebiyat metinlerinde Hz. Peygamber'in hicreti ile birlikte tamamen dinî bir nitelik kazanan göçün önemli bir benzetmeye kaynaklık ettiğini ve her göçün, aynı zamanda bir 'hicret' olduğunu görürüz. Yakın dönem Türk edebiyatı ürünlerinde ise özellikle roman türünde göçü ana eksenine alan eserlerin artış göstermesi dikkate değerdir. Söz konusu romanlardaki bu artış, 'Göç' gibi hem duygu hem de hareket zenginliği olan bir malzemenin roman türü için elverişli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Göçün edebiyata yansıyan yönüne dair tespitlere, yukarıda yer verdiğimiz edebî türler özelinde ve diğer birçok türde yer verilebilir. Edebî türler üzerine yapılacak olan daha kapsamlı çalışmalarda göçün edebî üretimde aldığı rol ortaya konulabilir.

Göç-edebiyat ilişkisinin tematik düzlemden sıyrılıp kendisine bağımsız bir edebiyat ortamı oluşturduğu göçmen edebiyatlarında ise temel dinamikler belirlenirken karşılaşılan en belirgin tartışma alanı, göç olgusunu edebiyat içinde zaman ve mekân bağlamında nerede konumlandıracağımız ve bu edebî disiplinin nasıl tanımlanacağıdır. Oldukça zor olan bu konuda, nitelendirilemeyen* bu edebiyatın, göçmen edebiyatının tanımlanmasını yapmak gerekirse şu şekilde bir denemede bulunabiliriz:

Belli bir zaman diliminde, avatanlarından ayrılarak dünyanın herhangi bir bölgesine zorunlu ya da gönüllü olarak göç etmiş kimselerin, diline ve kültürüne yabancı oldukları bu yeni ortamda, kendi ana dilleri ya da kültürel kimlikleri ile verdikleri edebî ürünler göçmen edebiyatını meydana getirir. Bu tanımlama denemesinin kuşkusuz yetersizlikleri olacaktır. Ancak ele aldığımız olgunun sınırlarını belirleme ve nerede durduğunu tespit etme adına küçük bir katkı olarak görülebileceği düşüncesindeyiz.

Kaynakça

- Adıgüzel, A. (2008). *Göçmen Edebiyatı Bağlamında Güney Dal ve Zafer Şenocak "Küçük 'g' Adında Biri" ve "Tehlikeli Akralık" Romanlarının İçerik Bakımından Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yedi Tepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı-Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü.
- Akgün, A. (2014). "*Halide Alptekin'in Ağlama Tuna Romanında Balkan Türklerinin Sürgünü*", CBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C.12, S.1: ss. 208-226
- Akgün A. ve UÇKUN R. (2012). "*Bulgaristan Türkleri Edebiyatının Türkiye'deki Temsilcileri*", Manisa: CBÜ III. Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyum Bildirileri Kitabı, ss. 343-368
- Akkuş, M. (2008). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebî Türler ve Tarzlar*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Alver, K. (2012). *Edebiyat Sosyolojisi*, Ankara: Hece Yayınları.
- Aymutlu, A. (1995). *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Banarlı, N. S. (2004). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: MEB Yayınları.
- Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

* Göçmen edebiyatına dair "nitelendirilemeyen edebiyat" ifadesi için Tevfik EKİZ'in ilgili makalesinin "2.1. "Nitlendirilemeyen Edebiyat"ın Doğuşu ve Gelişimi?" bölümüne bakılabilir. Bkz. (Ekiz, 2007, ss. 33-47)

- Boyacı, İ. (2010). “Pazarkaya Örneğinde Göçmen Türk Aydınının Kimlik Problemi ve Bu Problemin Çözümü” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/2: ss. 878-896
- Cengiz, S. (2010). “Göç Kimlik ve Edebiyat”, Zeitschrift für die Welt der Türken, ZfWT Vol.2, No.3: ss. 185-193
- Çelik, M. E. (2011). “*Dadaloğlu'nun Şiirlerinde Göç ve İskân Olgusu*”, İstanbul: III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi Bildiri Kitabı C.2, ss. 1039-1046
- Çetin, N. (2012). “*Bir Türk Edebiyatı Sosyolojisi Tasarımı*”, Edebiyat Sosyolojisi (Editör: Köksal Alver), Ankara: Hece Yayınları, ss. 275-290
-(2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü Kitap.
- Düzdağ, M. E. (1990). *H. Râci Efendi, Zağra Müftüsünün Hatıraları*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ecchan, A. (2009). “*Sürgün Edebiyatı*”, Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, ZfWT Vol.1, No.1: ss. 199-205
- Ekiz, T. (2007). “*Avrupa Türk Edebiyatı ve bir temsilcisi: Emine Sergi Özdamar*”, Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Journal of Arts and Sciences: S.7: ss. 33-47
- Ertul, N. (2006). *Kimlik*, İstanbul: Nesa Yayın Grubu.
- Genç, İ. (2014). *Edebiyat Bilimi*, İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık.
- Gençosman, K. Z. (1972), *Türk Destanları*, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Görkem, İ. (2006). *Yeni Bilgi Işığında Dadaloğlu-Bütün Şiirleri*, İstanbul: E Yayınları.
- Güner, Y. (2007). *Orta Çağ Avrupa'sında Yabudi Göçleri ve Yabudi Kültürü*, Manisa: CBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
- Lunaçarski, A. (1998). *Sosyalizm ve Edebiyat* (Çev: Asım Bezirci), İstanbul: Evrensel Basın Yayın.
- Moran, B. (2007). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, M. (1997). “*Bir Müftünün Hatıraları, Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.4: ss. 339-345
- Özdingiş, V. (2012). “*Hüseyin Râci Efendi'nin Hicret-Nâmesi?*”, Manisa: CBÜ III. Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildiri Kitabı, ss. 208-224
- Özmen, E. (2010). *Beki L. Baharın Tiyatro Eserlerinde Sefarad Dünyası*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İspanyol Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Pars, M. (2007). “*Bosna Hersek'te Gelişen Boşnak, Sırp, Hırvat ve Yabudi Edebiyatları*”, Çorum/Ankara: Balkanlar El Kitabı, C.III, Dil ve Edebiyat, Karam & Vadi Yayınları, ss. 13-27
- Sağlam, F. (2003). *Dünyada Türkçe ve Türk Edebiyatı*, İzmir: Kendi Yayını.
- (2010). “*Avustralya'da Türkçe ve Türk Edebiyatı Üzerine Bazı Tespitler*”, İzmir: III. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı, ss. 766-768
- Sakaoğlu, S. (1986). *Dadaloğlu*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1997). *Avustralya Türk Edebiyatı Antolojisi I-II*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Uyar, A. (2009). *Tanzimat Sonrasında Sürgün Edebiyatı*, Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Üner, A. (2013). *Çalı Harmanı*, İstanbul: Yakın Plan Yayınları.
- Yardımcı, M. (2003). *Destanlar*, İzmir: Ürün Yayınları.
- Yazıcı, H. (2002). *Göç Edebiyatı (Doğuyu Batıya Taşyanlar, Ortadoğu Hristiyan Arap Edebiyatçılarının Batıdaki Öncü İsimleri)*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Zafer, Z. (2001). “*Bulgaristan Türklerinin İki Türküsünde Göç Konusu*”, Millî Folklor, Uluslar Arası Halk Bilimi Dergisi, Kış, S.52: ss. 110-116
- Zengin, D. (2000). “*Göçmen Edebiyatı'nda Yeni Bir Yazar. Mehmet Kılıç ve 'Fühle Dich Wie Zu Hause' Adlı Romamı*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.40, S.3-4: ss. 103-128

ABSTRACT

An analyse on immigration and immigrant literature in our literature

It is not possible to think of migration, as a social fact, without having its own place in the literature, at least thematically. In this context, from the first oral literature samples until today, “migration” has been reflected to literary production. From “oral epics” of the verbal times to the so called “immigrant literature” of today, literature uses the phenomenon of migration for deciding the theme and creating rhetorical. The critical question at this point is whether the relationship between literature and migration is the mean or the purpose. Poets and writers sometimes bring and make use of migration in their works, and they sometimes establish an independent literary environment through immigrant representatives. Today, the bi-directional relationship between literature and migration has become more obvious. In this article, specific to Turkish literature, we will discuss dimensions of literature- migration relationship (which is quite apparent) by using historical and sociological methods and how they benefit from each other. We found that if one must name the literature and determine its scope, various immigrant literature should be evaluated in a holistic-comparative way.

Keywords: migration, literature, immigrant literature, sociology of literature.